

1.01 izvirni znanstveni članek

UDK 94(497.12 Ribnica)"17/18":630
prejeto: 19. 9. 2003**Dragica Čeč**univ. dipl. zgodovinarica, podiplomska študentka, Rožna ul. 15, SI-6230 Postojna
e.mail: dragica.cec@kiss.si

"Nisem kradel lesa, samo veje sem pobiral!"
(O vzrokih in načinih preganjanja gozdnih prekrškov
v ribniškem gospodstvu na prehodu
iz 18. v 19. stoletje)

IZVLEČEK

Analiza gozdnih prekrškov se pričinja s pregledom tistih okoliščin na makro in mikro nivoju, ki so povzročile povečanje števila gozdnih prekrškov. Makro nivo predstavlja politiko absolutistične države, kot mikro nivo pa se pojmuje splet okoliščin in izkušenj najemnika in zemljiškega gospoda Antona Rudeža. Gozdne prekrške so kaznovali na podlagi gozdnega reda in upravnih okrožnic ter usmerjenosti tistega, ki je posedoval organe represije. Analiza gozdnih prekrškov poskuša te umestiti v lokalni in prek primerov tudi v širši socialni, gospodarski in družbeni okvir.

KLJUČNE BESEDE

Anton Rudež, gospodstvo Ribnica, gozdni red, gozdni prekrški, kaznovanje prekrškov

SUMMARY

"I DID NOT STEAL WOOD, I WAS ONLY PICKING UP BRANCHES!"
(On Causes and Manners of Pursuing Forest Offences in the Ribnica Dominion
at the Turn of the 18th Century)

The analysis of forest offences begins with a survey of those circumstances on micro and macro levels that caused an increase of number of forest offences. The macro level presents the policy of the absolutist state, while the circumstances and the experiences of the tenant and proprietor Anton Rudež are considered the micro level. The forest offences were penalized on the basis of the forest order and administrative circulars, and on the orientation of the one possessing the organs of repression. The analysis of forest offences attempts to place those in local and through cases in a wider social and economic frame.

KEY WORDS

Anton Rudež, the Ribnica dominion, forest order, forest offences, penalizing of offences

Gozdni prekrški: odpravljanje ilegalizmov ali socialno upornišstvo

V raziskovanju vsakdana se zgodovinarji že dolgo ukvarjajo z analizo majhnih prekrškov. Med majhnimi prestopki so postajale na prehodu iz 18. v 19. stoletje zelo pogoste kraje lesa. Foucault¹ je svoje "petit deliquences" razumel kot posledico širjenja nove, drugačne oblasti (države) na področja prej popolnoma samostojnih in družbeno sprejemljivih "ilegalizmov". V tem procesu so se odpravljali stari privilegiji in uveljavljala nova pravila. Malce v duhu Hobsbawmovih² socialnih upornikov tradicionalnih in nepolitičnih družbenih skupin, ki so se odzivali na krivičnosti v družbi, je svojo študijo o kriminalnosti in vsakdanu napisal Dirk Blasius.³ Morje gozdnih prestopnikov v predmarčni Prusiji je označil kot pokončno hojo nižjih družbenih slojev v nove čase, v katerih so se na novo zarisale meje družbene neenakosti. Ti novi časi pruske družbene stvarnosti so se začeli z ukinitvijo podložništva in z razdelitvijo skupnih travnikov, pašnikov in gozdov. Edini način, da so nižji sloji brez plačila dobili les od veleposestnikov, je bila kraja v njihovih gozdovih. Gozdovi, ki so se po reformah nakopičili v rokah velikih lastnikov, so tem prinašali dobre zaslužke. Avstrijski zgodovinar Thomas Winkelbauer pa je svojo kritiko socialnega discipliniranja predstavil v študiji, v kateri je na podlagi zemljiško – posestnih policijskih redov dokazal povezanost med socialnim discipliniranjem in komercializacijo zemljiških gospodstev.⁴

Gospodarski in družbeni pritisk absolutistične države na področju gozdarstva

Gozdni red iz leta 1771 je bil sad prizadevanj absolutistične monarhije, ki je v duhu svoje politike socialnega discipliniranja⁵ poskusila uravnati vsa področja življenja, tudi gospodarstva. Tako je posegla v gospodarjenje s prostranimi gozdovi, v sredo katerih takrat še ni stopila človeška noga. Čeprav je bil terezijanski gozdni red, ki je zapovedoval pravilna ravnanja z gozdom, propagandno pospremljen "v izogib sedanjemu in prihodnjemu pomanjkanju lesa", na Kranjskem večinoma ni bilo občutiti strahu⁶ pred previsokimi cenami lesa,

ki so bile posledica pomanjkanja sečnega lesa. Na visoke cene lesa so že celo drugo polovico 18. stoletja opozarjali gospodarski teoretiki v monarhiji. Gozdni red iz leta 1771 je sicer ukinjal gozdne prakse, ki so po mnenju strokovnjakov škodoval gozdu, in zahteval od lastnikov gozdov in uživalcev, da s spoštovanjem reda uvajajo nove gospodarske pristope, kar pa so ti v praksi slabo uresničevali.⁷

Pod terminom varstvo gozdov so vodilni gospodarski teoretiki na začetku 19. stoletja pojmovali omejevanje vseh nevarnosti, ki so pretile gozdu. Ključ do uspeha pa je bil v kaznovanju vseh, ki so zagrešili gozdni prekršek.⁸ Terezijanski gozdni red je Rudež (in pozneje Kranjski deželni stanovi⁹) razumel predvsem kot policijski red in tudi stališče države je bilo podobno: "Pri vsem tem gre predvsem zato, da se nad vsem tem, kar smo že koristnega odredili, vodi poseben nadzor in se red dosledno izvaja."¹⁰ Gozdni red ni določil natančnih kazni za posamezne vrste gozdnih prekrškov. Ko je leta 1829 Rudež za boljše gospodarjenje z gozdovi zahteval "natančen, določen in izvedljiv gozdni red z večjim nadzorom,"¹¹ je samo pritrjeval politiki Ilirskega gubernija. Ta je 1. marca 1822 z okrožnico okrožnim uradom obnovil nadzor nad gozdnimi prekrški.¹² Policijski nadzor, torej kaznovanje gozdnih prekrškov, je bil v gozdnem redu pojmovan kot dolžnost zemljiških gospodov. Prganjanje gozdnih prekrškov pa je v Ribnici doživelo svoj pomenski razvoj, saj je naslednji lastnik ribniškega gospodstva Jožef I. nadzor nad gozdnimi prekrški razumel kot svojo pravico v gozdu, saj mu je ostala tudi potem, ko je zemljišče predal podložniku v last.¹³

Družbeni pritisk je država izvajala najprej s pomočjo upravnega aparata, ki je izdajal številne okrožnice, katerih podlaga je bil gozdni zakon. V okviru družbene prisile so za uresničevanje zakonskih določil na področju gozdarstva uredili posebno institucijo: od leta 1816 do leta 1826 okrožne in distriktne gozdarje, ki so imeli poseben institut nadzora pojezde gozdov. Male prestopke podložnih kmetov pa so odkrivali gozdni hlapci, ki so bili še vedno tisti represivni organ, ki je bil v lasti zemljiških gospodov. Država pa je tudi dovolila svojim upravnim organom, da so omilili določene člene reda glede na krajevne posebnosti.

Eden izmed elementov družbene prisile je bilo

¹ Prim.: Foucault, *Nadzorovanje in kaznovanje*.

² Prim.: Hobsbawm, *Primitive Rebels*.

³ Prim.: Blasius, *Kriminalität und Alltag*.

⁴ Scheutz, *Alltag und Kriminalität*, str. 23.

⁵ Po Oestreichu je socialno discipliniranje povezano z izgradnjo zgodnje novoveške države, ki je hotela disciplinirati vsa področja javnega življenja, tako da so bile stare pravice ukinjene in da so se ustvarjali novi oblastni aparati (v: Scheutz, *Alltag und Kriminalität*, str. 23).

⁶ Strah je ostajal le v teorijah nekaterih kranjskih učenjakov in občasno v kranjski prestolnici, ko je zamrznila "transportna žila" Ljubljana.

⁷ Prim.: Müllner, *Das Waldwesen in Krain*; Valenčič, *O gozdarski politiki*.

⁸ Schopf, *Die Forstverfassung*, III. del, str. 45.

⁹ Valenčič, *Slovensko gozdarstvo*, str. 317.

¹⁰ Smole, *Terezijanski gozdni red*, str. 67; Maček, *Majda Smole, Terezijanski gozdni red*.

¹¹ AS 774, šk. 26, poročilo...

¹² Schopf, *Die Forstverfassung*, str. 225.

¹³ AS 774, šk. 1, 12. 3. 1834.

seznanjanje prebivalcev z normami. Na področju, ki ga je zajela pričujoča analiza, je odredbe slišal vsak, ki se je odpravil na tedenski sejem v Sodražico ali Ribnico, objavljali pa so jih tudi na uradne dneve. Drug element družbene prisile je bilo kaznovanje prestopnikov, ki naj bi imelo močno preventivno funkcijo.

Monopol nad davki, velik uspeh absolutistične države, je sprožil novo fiskalno politiko, ki se je zrcalila tudi v povečanem nadzoru državnih oblasti nad privatno lastnino. V trenutku, ko je moral lastnik zemljišča od tega nekaj plačati državi, so postale zelo stare pravice, s katerimi je bilo obremenjeno to posestvo, vsakemu lastniku trn v peti. Še posebej, ker so v času primerni gospodarski miselnosti stare pravice prinašale več škode kot koristi. Tudi v Ribnici je bila pravica do lesa za potrebo hiše ("ius ligandi") stara pravica, ki je bila zapisana v reformiranih urbarjih zastavljene gosposke iz 16. stoletja.¹⁴ Že leta 1752 je ribniški upravitelj negodoval zaradi te servitutne pravice; to negodovanje pa je na bolj prikriti ravni sporočalo davčnemu uradniku terezijanskega katastra, da so takšne pravice izničevale dohodke od tega zemljišča. Kot najboljšo sredstvo za boljše gospodarjenje v gozdu, obremenjenem s servitutnimi pravicami, je videl upravnik gozdni red, ki bi uravnal ravnovesje med gozdom in njegovimi porabniki ter uredil nadzor nad prestopniki.¹⁵ Tradicionalni proizvodi gozda in gozdne dobrine, do katerih so bili po urbarju upravičeni kmetje, so bili: paša svinj, lov na polhe ter uporaba drv in stavbnega lesa. Za drva so podložniki po zapisanih pravilih uporabljali odlomljeno in gnilo drevje ter veje. Stavbnemu lesu za hiše, skednje in ograje so bila namenjena stara in votla drevesa. Ob povečanju potreb (ki so bile deloma posledica demografske rasti prebivalstva) se je takšen (v literaturi označen kot tradicionalni) sistem zagotavljanja zmerne porabe lesa in ohranjanja gozda sesul.¹⁶ Lastniki gozdov so morali spremeniti gospodarske prakse in nemalokrat se je za takšno potezo odločil šele nov lastnik ali bolj prepričljiv upravitelj. Seveda je pri tem naletel na močan odpor kmetov, saj je bila gosposka zahteva po prijavljanju potreb in odkazovanju drevja za njihov miselni svet nekaj nedoumljivega. Zemljiški gospod je sicer še lahko izbiral med preganjanjem gozdnih prekrškov in drugimi gospodarskimi praksami: na gospostvu Snežnik so tako raje, kot da bi preganjali gozdne prekrške, postavili mitnico, pri kateri so morali kmetje plačati za vsak voz drv. Isto gospostvo si je

s pogodbami z vasmi za posek lesa v gozdu zagotovilo vsako leto določeno vsoto denarja.¹⁷

Odločitev za spreminjanje gospodarskih praks v Ribnici

Najprej je treba spoznati specifično mikro okolje, v katerem so se uresničevali visoki cilji.¹⁸ V Ribniški dolini oziroma h gospostvu Ribnica je po franciscejskem katastru pripadalo 10652 oralov (5965 ha) posesti in od tega je bilo kar 7273 oralov (3782 ha) gozdov.¹⁹ Leta 1787 je mesto najemnika gospostva zasedel izobraženi Anton Rudež, ki je po smrti Gvida Kobenzla leta 1810 odkupil od njegovih naslednikov gospostvo Ribnica. Od takrat je vladal v Ribnici kot pravi graščak. *"Izobraženost in gospodarska uspešnost sta prikrili njegov neplemiški izvor in ga povzdignili med najuglednejše ljudi na Kranjskem"*,²⁰ trdi Stane Granda. Poleg pospeševanja živinoreje in sajenja sadnega drevja je bilo steber gospostva gospodarjenje z gozdovi.

Nove "zapovedane" gospodarske prakse so določeni lastniki sprejeli; eden takšnih je bil tudi ribniški. Na gospodarjenje z ribniškim premoženjem so vplivala tudi določila pogodb med zakupnikom in lastnikom gospostva Ribnica. V tem času je Anton Rudež sprejel varovanje gozda in njegovo minljivost kot predmet nenehne pozornosti. Postopek ponotranjenja zavesti, da je gozd dragocena lastnina, je trajal tistih nekaj let, ko so Rudeževo početje še narekovala določila najemniške pogodbe.

Ko je leta 1787 Anton Rudež sklenil prvo skupno pogodbo, mu je ta po določenih najvišjega gozdnega reda naložila posebno skrb za varstvo gozdov in še posebej tistih gozdnih delov, ki so bili sporna posest med ribniškim in kočevskim gospostvom. Sporni gozdovi so bili še vedno pod upravo ribniškega gospostva. Skrb je pomenila predvsem varovanje gozda pred opustošenjem, s čimer so lastniki opozarjali na preprečevanje novih krčevin.²¹

Iz najemniških pogodb za gospostvo Ribnica je razvidno, da je izgubljena tožba s tem gospostvom vzbudila pri lastnikih močno zavest o dragocenosti gozdov in njihovi minljivosti. Kočevsko gospostvo jim je namreč po sodni poti "odtrgalo" znaten kos gozdov, so se potožili.

¹⁴ Valenčič, *Dolenjski gozdovi v terezijanskem katastru*, str. 117.

¹⁵ AS 774, šk. 3, Tabell 1752.

¹⁶ O tradicionalnih mehanizmi varstva pred prekomernim sekanjem glej: Radkau, *The wordy worship of nature*; Radkau, *Nature und Macht*.

¹⁷ Glej: Kačičnik – Gabrič, *Problem servitutnih pravic na posestvu Snežnik*.

¹⁸ Naj navedemo samo najbolj specifično kršenje gozdnega zakona: od novih lazov so dobili zemljiški gospostvo dovolj dohodkov, da tega početja niso preganjali.

¹⁹ Smole, *Graščina Ribnica*, str. 6.

²⁰ Granda, Rudež.

²¹ AS 774, šk. 1, zakupna pogodba 1787.

*Anton I. Rudež
(original hrani Jurij Rudež)*

Zavest o minljivosti gozdov, podkrepljena z močnimi čustvi, je postala vodilo vsem nadaljnjim najemniškim pogodbam. Kljub pohvali zakupniku, ker je organiziral neškodljivo izrabo gozdov, so določila o njihovem varovanju ostala del obnovljene pogodbe. Lastnik je še dodatno prepovedal, da bi se preostale gozdove uničevalo s pridelovanjem pepelike, z apnenicami, z lazi ali s polji. Zaradi ohranjanja gozdnih površin je tudi zahteval, da je zakupnik zavrnil vse podložniške prošnje za takšne obrti v gozdu.²² V pogodbah je tudi začutili lastnikovo prepričanost, da se lahko ta minljiva dobrina ohrani le z racionalnim in s pravičnim gospodarjenjem. Dovolil je, da so najemnik in prebivalci v gozdu posekali le toliko lesa, kolikor so ga nujno potrebovali za svoja gospodinjstva, kar je bila tudi prvotna pravna razlaga pravice "ius ligandi".²³

Odločitev za napredno gozdno gospodarjenje je prineslo tudi nenehno izobraževanje. Rudež je v času svojega bivanja v Ribnici dodobra napolnil knjižnico s knjigami s področja poljedelstva in živinoreje. Zanimivo je, da je med knjigami, izdanimi do začetka leta 1850, najti samo eno knjigo

o gozdarstvu, čeprav je bilo takšnih knjig konec 18. stoletja na pretek. Res pa je, da je bil gozd večkrat del tematike v knjigah s širšo kmetijsko problematiko.²⁴ Kljub pomanjkanju takšnih knjig v ribniški knjižnici je bil leta 1829 v poročilu o gozdu Rudež prepričan, da ima na tem področju dolgoletne in koristne izkušnje.²⁵

Višek prizadevanj po čim večjem donosu pa je bil Rudežev pristop h Kranjski kmetijski družbi. Njeni člani so razglabljali tudi o osnutku novega gozdnega zakona. Temeljlil je na visokem donosu, ki se je zrcalil skozi letni etat gozda. Gozdni red, ki ga je moral spoštovati Rudež od nastopa svoje službe, kljub številnim prepisom in ponatisu v začetku 19. stoletja ni pristal med dokumenti gospodstva. Vendar mu zaradi tega niti ni bilo treba pretirano skrbeti, saj je terezijanski gozdni red po letu 1822 hranila kmetijska družba.

Ribniškim lastnikom v spremenjenih fiskalnih okvirih ni bilo samoumevno plačevati večjih dajatev in istočasno podpirati obstoja preživelih pravnih kategorij, kot so bile servitutne pravice. Dodatki k urbarjem so pokazali težnjo zemljiškega gospoda, ki je najprej velikim odjemalcem (kovačem, nožarju in izdelovalcem obodov za rešeta), potem pa večjemu delu prebivalstva doline naprtil plačevanje dajatve za pravico do lesa. Plačila so bili zavezanci oproščeni samo v primeru, da v določenem letu niso opravljali svoje obrti. Večina prebivalcev Ribniške doline je bila tesno povezana z okoliškimi gozdovi in izdelovanjem rešet. Tudi zato so bili zaradi angažiranosti v trgovino prej kot kje druge sposobni plačevati dajatve v denarju. Svoje peči so z lesom, ki so ga plačali, kurili tudi ribniški tržani in vse župnije v okolici; odločitev za plačilo pa je bila takoj lažja, ko se je dolжник spomnil na hude zime v ribniški dolini.²⁶

Pri souporabi gozdne lastnine je Rudeža motilo tudi to, da ni mogel na ramena upravičencev obestiti pravice do stroškov: menil je, da bi morali del izdatkov za gozdne čuvaje in izgradnjo gozdnih cest nositi prav oni. Svoje ideje je strnil v prošnji, ki jo je poslal upravnim organom. Z odgovorom okrožnega urada in gubernija, da za prisilo kmetov, da bi plačevali za gozdni nadzor, nimajo zakonske podlage in pristojnosti, ni bil zadovoljen. Po drugi strani pa ni niti pomišljal na izdatke, ko je leta 1815 na posestvu zaposlil vrtnarja.²⁷

Rudež je bil sin racionalizma. Izšolal se je v šolah, kjer so vzgajali zveste podložnike avstrijske monarhije. Delo mu je v duhu časa pomenilo veliko

²⁴ Takšni knjigi bi lahko bili: Schmitt, J., *Informatisch – praktische Anleitung zur Forstgebäude Bestimmung*, Wien 1819; *Handbuchlein für Bauersleute*, Wien 1794 (AS 774, šk. 11, popis knjig, s.d.).

²⁵ AS 774, šk. 11, popis knjig, s.d.

²⁶ AS 774, šk. 7, računske priloge 1809.

²⁷ AS 774, šk. 8, računske priloge 1819.

²² AS 774, šk. 1, zakupna pogodba 1794.

²³ AS 774, šk. 1, zakupna pogodba 1801.

vrednoto in skozi to prizmo je gledal tudi prebivalce Ribniške doline, ko je moral oceniti vzroke njihove revščine. Njegova analiza je pripeljala do zaključka, da so dolenjski ljudje izgubili voljo do obdelovanja zemlje in svoje preživetje stavili na prevoznitvo in prodajo izdelkov, njihovo usodo pa je zakoličila francoska politika, ko je omejila tovrstno trgovino. V duhu krepitve volje do dela je svetoval, da bi za zgled na Dolenjsko pripeljali nekaj Gorenjcev, ki so pridno obdelovali polja, gojili lan in sadili sadna drevesa. Po vzoru absolutistične klasifikacije revežev je sestavil predlog, kako naj se postopa pri odpravi splošne revščine na Dolenjskem: vsaka občina bi razdelila svoje prebivalce v deset razredov glede na marljivost in zanikrnost pri negovanju živine, obdelovanju polja, oskrbovanju travnikov ter sadovnjakov. Najnižji razred bi najprej javno stigmatizirali; po letu dni bi jim, če se stanje ne bi izboljšalo, prodali posestvo in jih z družino vred vrgli iz občine.²⁸ Iz poročila je razvidno, da sta kmečka obrt in trgovina, ki sta krepili "lenobo" kmetov, predstavljali temeljni konflikt s predstavnikom novega miselnega sveta – Rudežem. Iz ohranjenih zapisnikov gozdnih prekrškov je jasno, da je Rudeža prav tako kot prodaja lesa motila trgovina s suho robo oziroma predvsem trgovina z rešeti kot njenim najbolj množičnim izdelkom. Rudež je tudi ugotavljal, da so nove ceste povečale pritisk kmetov v gozdove, saj so po njegovem mnenju množično posedovali vozove in vprežno živino, s katerimi so v urbana središča vozili les za prodajo.²⁹

Ob pritisku na kmečko trgovino, ki je mnogim posebej ob slabih letinah pomenila pomemben vir dodatnih prihodkov, je moral Rudež naleteti na nasprotovanje. V Loškem potoku je sam nadzoroval izdelovanje suhe robe, saj je postavil skladišče zanje in odkupoval izdelke po določeni ceni. Ko je nadebudni domačin po dvojni ceni preprodajal obode za rešeta, ga je to dejanje spravilo dva dni za rešetke.

Podoben primer nasprotovanja kmečki trgovini z lesnimi izdelki ponuja ribniški zemljiško-posestni сосед – Ortnek. Uradniki tega gospostva so leta 1792 opravili pojezdo po podložniških gozdovih in namesto bujnih gozdov z lepo podrastjo našli opustošen gozd, v katerem so kmetje posekali veliko mladih dreves. Za klavrno stanje v gozdu so obtožili izdelovalce skodel, rešet, škatel ter trgovce s lesom. Potreba omenjenih prebivalcev je bila tako velika, da bi lahko v nekaj letih povzročila resno pomanjkanje lesa, so menili uradniki, in to bi občutili predvsem potomci. Prav sklicujoč se na slednje je hotela gosposka od upravnih organov izsiliti strožje

ukrepe. Pritožba je dosegla svoj namen, saj je okrožni urad zagrozil z najostrejšimi kaznimi, če bi kakšen kmet brez najave graščinskemu gozdnemu hlapcu še sekal les za katerokoli potrebo (za stavbni les, drva ali les za skodle) ali požigal krčevine. Posebej oster je bil ukrep urada zato, ker je nadzor instituta gozdnega hlapca razširil na gozdove soseske, privatne gozdove in gozdove zemljiškega gospoda.³⁰

Ko so zemljiške posestniki tako motile stare kmečke pravice, je Rudež še vedno trdno verjel v učinkovitost dveh funkcij telesnih kazni, ko je le-te primerjal z denarnimi: v "preventivno" funkcijo, saj je bilo občasno potrebno komu za kazen odmeriti nekaj udarcev za zgled drugim, in "zastraševalno" funkcijo, ki jo je s seboj prinesla izvršba takšne kazni. *"Če bi se tako brez obotavljanja kaznovalo vsako dejanje, ki nasprotuje gozdnemu redu, potem bi takšna kazen vzpodbudila večji hrup in strah po štirih do petih javno³¹ naloženih udarcih s palico kot večtedenski zapor ali javna dela, s katerimi v določenem času večkrat trpi delo na polju. Trdno sem prepričan, da če bi v ribniškem okraju povečali nadzor in uvedli in pazili na takšno ravnanje pri kaznih, bi popolnoma odpravili gozdne prekrške* (poud. avt.) *in v nekaj letih dosegli zadovoljiv uspeh."*³² Negospodarno ravnanje oziroma samovolja kmetov bi po lastnikovem mnenju v nekaj letih tako uničili gozdove, da bi bili popolnoma izsekani.³³ Entnersfeld je v sedemdesetih letih 18. stoletja predlagal malce drugačno kaznovanje vseh gozdnih prekrškov. Najprej bi prestopniku naložil kazni 1 goldinarja; ko bi prestopnika zalotil drugič, bi moral plačati že 5 goldinarjev, tretjič pa bi bila prestopnikova mošnja lažja za 15 goldinarjev.³⁴ Šele ko tako visoka kazni ne bi zalegla, naj bi zemljiški posestniki uporabili telesne kazni.

Če je Rudežu izvajanje prisile nad kmeti še uspevalo, pa jih le ni naučil ravnati z drevjem, saj so ga, ko je zares postal njihov, množično sekali in les prodajali v Trst.³⁵ Tako se je šele po stotih letih pokazala zmotnost prepričanja, ki so ga gojili zvesti podložniki terezijanskega in jožefinskega časa, da lahko represija razreši vse probleme reformatorjev, ki so bili zazrti v novo dobo gospodarskih odnosov.³⁶

³⁰ AS 675, Gospostvo Ortnek, fasc. 14, 25. 11. 1793 in 20. 2. 1794.

³¹ Kazni za gozdne prekrške niso smele biti javne (Schopf, *Die Forstverfassung*, III. del, str. 160).

³² AS 774, šk. 26, poročilo...

³³ AS 774, šk. 26, poročilo...

³⁴ *Kundschaftsblatt*, 19. 10. 1776.

³⁵ Lesar, *Ribniška dolina na Kranjskem*, str. 15.

³⁶ *"Prisile, ki delujejo na nižje sloje, so bile v zgodovini pretežno fizične prisile, grožnje s telesnim trpljenjem, zatiranjem, bedo in lakoto. Tako nasilje ne pelje v stabilno preoblikovanje zunanje prisile v samoprisilo"* (Elias, *O procesu civiliziranja*, 2. del, str. 310).

²⁸ Smole, *Gospodarski položaj*, str. 173.

²⁹ Eden izmed centrov suhe robe je bila So dražica, kjer je bil enkrat na teden sejem, na katerem so prodali največ suhe robe (Rus, *Suha roba, brihtna Ribnica*, str. 4).

Dr. the. Kresenitzky, Augmyohny a bar. Stahl.	Beschreibung der Landwirthschaft in von Graf Japh. Wollsch. Berlin 1797.	2	no
Tsch. Ant. Schmitt	Grundriss = praktischer Anleitung zum Forstgärtchenbestimmung. Bonn 1819.	2	no
P. F. Perretenbach	Handbuch des Glachs. Baus. Argow. 1804.	2	no
Dr. L. v. Veit	Handbuch eines systematischen Forstgärtchens. Erst in Kempten abgedruckt. Weiskoben. Graz 1826.	1	no
Jac. Riem	Neue Sammlung verschiedener oekonomischer Schriften. Dreden. 1798.	14	no
Aug. W. Hupel	Oekonomisches Handbuch für die Landwirthschaft.		

Seznam knjig, s.d. (AS 774, šk. 11)

Modernizacija gozdarstva

Omenjeni dejavniki so končno pripeljali do odločitve za uveljavljanje novih gospodarskih praks v gozdovih. Dobro gospodarjenje z gozdovi, ki se je pokazalo na treh področjih, nam je predstavilo poročilo novomeškega okrožnega urada. Ribniško gozdno gospodarstvo se je izkazalo s številnimi gozdnimi potmi in z izurjenim gozdnim osebjem ter z gojenjem posameznih gozdnih delov.³⁷ Tako le je Anton Rudež opisal, kako je potekalo gojenje gozdov: "Pred približno šestimi ali osmimi leti sem spoznal, da je potrebno nekatere gozdne dele, s katerimi se je ravnilo negospodarno, za nekaj časa pustiti mirovati, tako sem za nekaj časa prepovedal sekanje lesa uporabnikom teh gozdov in jim za njihove potrebe in uporabo določil druge gozdne dele."³⁸ Po veljavni zakonodaji zemljiški gospod vaščanom ni smel odreči zapisane pravice do lesa, razen v primeru, če je bil gozd uničen in potreben obnavljanja. Zato ga je zemljiški gospod moral najprej prikazati kot takšnega, preden je vaščanom določil nove pogoje za izrabo služnostnih pravic v gozdu. Ko se je leta 1821 po ribniških gozdovih sprehajal okrožni gozdar, je ugotovil, da ima občina Sodražica v gozdnem delu Kozarje in Beli žleb zelo star gozd in edino škodo so mu povzročali sodarji. V gozdove so po letu 1821 naredili gozdne poti, po katerih so začeli odvažati les, ki bi sicer propadel.³⁹

Ko je Rudež dobil dovoljenje za to, da so moral kmetje sodelovati pri delu na trasah cest v do tedaj nedostopne gozdne predele, je v skladu z

zakonom hitro obvestil okrožni urad in njihovega gozdnega komisarja o svoji nameri. V letu 1821 je naredil 4 nove ceste v tistih soseskah, ki so najbolj obremenjevale okoliški gozd. Tem soseskam je dodelil nove gozdne parcele, v katerih so lahko sekale les za lastne potrebe po načelu "ius ligandi" in ga odvažale po novih cestah.⁴⁰ Tako je zmanjšal pritisk prebivalcev v tiste dele gozdov, v katerih je prepovedal sečnjo z namenom, da bi v njih vzgojil ekonomsko bolj zanimiv les.

V ribniških gozdovih je lastnik za nekaj časa poskrbel tudi za druge dohodke. Eni izmed sedmih apnenic z velikimi potrebami po lesu za kurjavo je leta 1819 zaračunal še stroške lesa za kolibo in tako pobral celih 30 goldinarjev.⁴¹ V težko dostopne dele gozda je v drugem desetletju 19. stoletja pripeljal ljudi, ki so žgali pepeliko in jim pri tem postavil natančne pogoje, saj so za svojo malomarnost in morebitni gozdni požar ali pustošenje odgovarjali s svojo lastnino. Njihova pravica je bila pravica do tistega lesa, ki ne bi bil uporaben za kaj drugega.⁴² Rudež ni nikomur odgovarjal, pa čeprav je žganje pepelike omogočil že na pomlad, kar je bilo popolnoma v nasprotju s pravili gozdnega reda, saj je ta predvideval žganje le pozimi. Od pepeličarjev si je pridobil del pepelike oziroma dohodka od nje. Kovači so tudi že od davna imeli pravico, da so za svoje potrebe žgali oglje v ribniških gozdovih, čeprav leta 1752 v napovedi za terezijanski kataster menda na ribniškem še ni bilo ne kovačev in ne oglarjev.⁴³ Ponavadi so se inte-

³⁷ AS 533, fasc. W/3, instrukcija 1822.

³⁸ AS 774, šk. 18, Wald – konservatur, s.d.

³⁹ AS 533, fasc. W/3, obhod 1821.

⁴⁰ AS 774, šk. 26, 15. 3. 1831.

⁴¹ AS 774, šk. 8, računske priloge 1819.

⁴² AS 774, šk. 12, pogodba 1811.

⁴³ Valenčič, Dolenjski gozdovi v terezijanskem katastru, str. 116.

resenti za oglarjenje, ko so se odločili, da bodo postavili svojo kopo, kar pogodili z gospostvom za določeno odškodnino. V evidencah je moč najti le enega oglarja, ki je plačeval gospostvu nadomestilo za uporabljen les,⁴⁴ zagotovo pa je bil kje še kakšen.

Ribnica je bila v ravnanju z gozdom svetla izjema, saj je na podlagi poročila gozdnega komisarja kresija drugim gospostvom postavljala predvsem določene pogoje in roke, po preteku katerih bodo za svoja neprimerna ravnanja z gozdom kazensko odgovorni. "Profesionalni" odnos do gozdne lastnine je v rodbini Rudež postal dragocena dediščina, ki se je skrbno prenašala iz roda v rod. V času romantičnega vračanja k naravi v prvi polovici 20. stoletja je bil zadnji lastnik gospostva Ribnica celo izsolani gozdar.⁴⁵ Prav gospostvo Ribnica dokazuje, da v prvi polovici 19. stoletja gospodarjenja v gozdu niso toliko omejevale servitutne pravice kot osebno prepričanje lastnika o tem, kako naj se z njim gospodari.

Dokumenti o gozdnih prekrških

Andrej Levstik je bil domačin iz Ribnice, ki si je dobrih trideset let služil kruh s tem, da je hodil po gozdovih in nadzoroval, če kdo seka brez vednosti njegovega gospodarja. Ko je skupaj z drugimi hlapci ugotovil, da je po gosposkih gozdovih gospodarila tuja roka, so skupaj odšli na grad, kjer so Rudeževi uradniki po njihovi pripovedi sestavil kratko prijavo gozdnega prekrška. Prijave večkrat niso navajale storilcev, ker so gozdni čuvaji prišli na kraj prekrška prepozno. Ostale so le kot evidenca lastniku, ki mu je takšno neodkrito dejanje dvigovalo precej vroče krvi. Okrajna oblast oziroma distriktni gozdar so imeli podobno nalogo, saj so morali popisati prekršek ter navesti odškodnino za nastalo škodo, ker je bil tako narejen zapisnik dokaz v primeru, če bi pozneje odkritim storilcem nekoč sodili.⁴⁶

V začetni fazi francoske oblasti je zaslišanja za gozdne prekrške še opravljalo gospostvo. Ko se je leta 1820 v Ribnici dobro namestil gozdni urad, je opravil več zaslišanj zaradi gozdnih prekrškov, ki so bili storjeni že nekaj let pred tem. Na podlagi zaslišanja je sodišče dosodilo odškodnino lastniku in kazen kršitelju. Kršitelji, večinoma kmetje, so bili precej zmedeni, saj so se še vedno morali zagovarjati na ribniškem gradu, tam pa sodnik ni bil več zemljiški gospod. Zato so se zapisniki zaslišanj ohranili v arhivu gospostva Ribnica le zaradi načrtnega zbiranja dvojnikov, ki so jih izdajali sodni

organi. Zbiranje najbolj zanimivih sodnih primerov je ostalo Rudežu v krvi, saj so mu to nalogo kot zakupniku gospostva nalagali že Kobenzli, ko so bili ti še lastniki Ribnice.⁴⁷

Kako je bil prestopnik kaznovan, je zanimalo predvsem Antona Rudeža, ki je vodil evidenco dosojenih kazni in denarnih nadomestil. Natančna in pregledna evidenca nad gozdnimi prekrški, ki naj ne bi bila preobsežna, se je zdela graščaku najprimernejša in hkrati tudi obveznost za vsakega lastnika gozda.⁴⁸ Tudi zato, ker je ta vedel, da jo bo moral kdaj pokazati še komu drugemu, so vsi dokumenti te vrste v prvotni ureditvi gradiva na ribniškem gradu spadali med politične fascikle.⁴⁹ To se je namreč enkrat že zgodilo, ko je na gradu gostoval okrajni gozdni komisar, ki pa bi hotel videti več, kot mu je lahko pokazal okrajni urad. Zato je Rudež v svojem poročilu pribil, da bi morala vsaka okrajna gosposka hraniti protokole o izrečenih kaznih za prekrške.⁵⁰ Večina zapisov je zadovoljila graščakove zahteve že z nekaj vrsticami, ki so mu jedrnato povedale vse o dejanju: od kršiteljev, kraja in hlapca, ki jih je zalotil, pa do vseh podatkov, ki so se nanašali na kazen in odškodnino.

Nekaj malega nam o gozdnih prekrških povedo še suhoparne tabele nadomestil za pustošenje v gozdu, ki jih je v evidenci storjenih prekrškov in predvsem plačanih škodnih nadomestkov vodil upravitelj gospostva.

Čeprav narava opisanih dokumentov ni takšna, da bi omogočala statistične analize, nam številčni podatki malce bolje ponazorijo, koliko ljudi je bilo vpletenih v gozdne prekrške.

Narava zapisa	Število kršiteljev	Povprečno število kršiteljev na zapis
prijave prekrškov	79	2
zapisnik sodnega zaslišanja	31	1
Rudeževa evidenca o prekrških	130	1,5
evidenca plačil za prekrške	195	13

Za kazen pa nekaj udarcev s palico

Prav analize policijskega nadzora in njegovega rezultata prekrškov, o katerih so se ohranili zapisi v arhivu gospostva Ribnica, lahko pokažejo, kako se je lastnik ravnal po zakonu, ki mu ga je vsilila najvišja avtoriteta – država. Seveda analiza gozdnih prekrškov kaže tudi na izvajanje modernjših

⁴⁴ AS 774, šk. 7, računske priloge l. 1808 in šk. 19, 20. 12. 1822.

⁴⁵ Glej: *Dnevnik Olge Rudež Kosler*, str. 17.

⁴⁶ Schopf, *Die Forstverfassung*, III. del, str. 216.

⁴⁷ AS 774, šk. 1, pogodbe l. 1787, 1794, 1801.

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ AS 774, šk. 19, gozdni prestopki.

⁵⁰ AS 533, W/3, poročilo 1821.

praks, ki so prišle v konflikt s tradicijo, kar je še zaostrovalo odnose med lastnikom in upravičenci do lesa.

Gozdni zakon so lastniki gozdov upoštevali, ko so kot gozdni prekršek obsodili dejanje, ki so ga razumeli kot krajo svojega premoženja, kar je v določenih primerih gozdnih prekrškov priznavalo tudi pravo. Rudež je dobro razložil gozdni prekršek v luči pravnega vidika: *"Vsako podrtje in ukradenost drevo, ki ni bilo določeno, se mora obravnavati kot kraja in tako tudi kaznovati. Vsak storilec, ki bi bil zaloten pri delu ali se je nameraval lotiti sekati, je dolžan vrniti ukraden posekan les lastniku ali nadomestiti njegovo vrednost po primerni ceni in pri tem zadržati 1/3 le-te."*⁵¹ Kot krajo so pojmovali že odvoz lesa, ki ga je posekal nekdo drug. Ker so bile težje kraje kaznovane po kazenskem zakoniku, so kršitelji za rešetkami preživeli največ tri mesece, potem ko so bili spoznani za krive storitve gozdnega prekrška; seveda pa so bile v praksi, da ne bi trpelo kmetovanje, kazni krajše.

Sodniki so gozdne prestopke obravnavali kot lahke prestopke, za katere je bilo zadolženo sodišče na prvi stopnji. Prestopniki so bili največkrat tisti, ki so brez dovoljenja lastnika posegli v tuj gozd. Njihov gozdni prekršek, označen kot Waldfrevel, je ostajal kljub obsodbi tudi nekaznovan. Kajti znesek, ki jim ga je naložil okrajni sodnik, je bila le odškodnina lastniku za škodo, ki je bila povzročena v gozdu s storjenim prestopkom.⁵² Včasih so od gozdnega prekrška ločili pustošenje gozda, označeno kot Waldschwendung, ki je prvotno pomenilo krčenje gozdov (s sežiganjem posekanega drevja) v korist travnikov. Pojem se je v pravni terminologiji uveljavil kot prekršek, pri katerem je gozdni kršitelj posekal še nedorasla drevesa.⁵³ Poleg sekanja dreves za lastno korist ali za širjenje lazov je uporabila ribniška uprava ta termin tudi ob nedovoljeni izdelavi ograje iz mladega drevja. Po upoštevanju olajševalnih ali oteževalnih okoliščin so bile odškodnine in morebitne kazni odvisne tudi od posameznikovega premoženjskega stanja in njegovega gospodarjenja. Revni se tako vsaj ob prvem srečanju s sodiščem niso bali, da bi bili primorani plačati visoko odškodnino. Ta je bila v povprečju ocenjena na 3 goldinarje, ob hudi škodi pa se je povzpela do 10 goldinarjev. Takšno – povprečno vsoto so mnogi drugi vaščani odšteli vsako leto za koriščenje drv v gospodarskih gozdovih po določenih stvarnega prava.⁵⁴ Če bi ocenjena škoda preseгла vrednost 25 goldinarjev, bi se dejanje po kazenskem pravu

štelo za hud policijski prekršek, ki bi se kaznoval po kazenskem zakoniku, kar bi postopek zavleklo.⁵⁵

Šele tlaka in pripor v grajski ječi, ki je lahko trajal tudi več kot en dan, sta bila poleg udarcev s palico⁵⁶ tisti kazni za gozdni prekršek,⁵⁷ ki so kršitelju dajale tudi moralni in vzgojni poduk. Med analiziranimi prekrški je bil pripor enkrat zaradi hujšega prekrška težje stopnje, to pa je pomenilo, da je kmet prestal kazni v ječi v okovih na rokah in nogah.⁵⁸ Kmetov sicer niso dolgo zadrževali v priporu, saj so morali vzdrževati svoje žene in družine. Takšna kazni naj bi prestopnika odvrčala od ponovitve takega dejanja, ki bi bilo v nasprotju z zakoni. V francoskem kazenskem zakoniku so bile kazni podobne avstrijskim.

Ker je imela kazni predvsem moralni namen, ni čudno, da je bil oglar Andrej Oberstar, sicer samski sin mlinarja, ob svojem četrtem kuhanju oglja "izučen" s šestimi udarci s palico, da bi se naučil, kako je treba delati.

Ko so začeli leta 1793 upravnik gospostva Ribnica in tedanji gozdni hlapci preganjati prekrške v gozdu, so najprej sodili le tistim prebivalcem doline, ki so zagrešili prepovedano trgovino z območja deželskega sodišča ali pa so širili laze in delali nove krčevine. Le nekaj mesecev prej, oktobra 1792, je namreč novomeško okrožje izdalo okrožnico, ki je lastnike znova opozarjala na upoštevanje gozdnega reda.⁵⁹

Rudež je za izboljšanje gospodarskega stanja gozda začel z načrtnim odkazovanjem drevja. Na podlagi potreb prebivalcev vasi, o katerih so sestavljali le začasne evidence, so gozdni hlapci označili stara, prerasla drevesa. Prebivalci pa so po svoje posekali le nekatera izmed označenih dreves. Uničena drevesa ali drevesa, vrasla med druga, so raje pustili. Ker tako niso posekali dovolj dreves, so ostala izbrali kar sami.⁶⁰ Ko so okoli leta 1800 začeli v Ribnici z načrtnim preganjanjem gozdnih

⁵⁵ Schopf, *Die Forstverfassung*, III. del, str. 159.

⁵⁶ Takšno kazni so predvidevali za posle in ljudi, ki so živeli od dnevnega zaslužka in bi jim pridržanje v ječi onemogočalo preživetje. Tudi telesno kaznovanje za tak prekršek ni bilo javno (Schopf, *Die Forstverfassung*, III. del, str. 160).

⁵⁷ Poleg teh kazni sta po pravu za gozdne prekrške obstajali še denarna kazni, ki je bila namenjena zgolj premožnejšim, ter odvzem orodja ali lesa. Ilirski gubernij je po letu 1822 predvideval, da bi tako pridobljena sredstva uporabili zemljiški gospodje za nakup semen dreves ali pa bi se sredstva namenilo za drevesnico (Schopf, *Die Forstverfassung*, III. del, str. 161).

⁵⁸ Ker kazni v terezijanskem gozdnem redu niso bile točno določene, si je deželna elita v 20-tih letih 19. stoletja prizadevala za natančno določitev kazni. Vlada je zaključila prizadevanja z odločitvijo, da bo taka navodila dal novi gozdni zakon (Valenčič, *Slovensko gozdarstvo*, str. 57).

⁵⁹ AS 675, fasc. 14, gozdni prekrški, 1793.

⁶⁰ AS 774, šk. 26, poročilo...

⁵¹ AS 774, šk. 26, poročilo.

⁵² Lastnikom je odškodnino za les zagotavljal terezijanski gozdni red.

⁵³ Prim.: Schopf, *Die Forstverfassung*.

⁵⁴ AS 774, šk. 7, računske priloge 1808.

prekrškov, je bilo največ obsodb prav zaradi neupoštevanja tega gospodarskega načela.

V takratnem pojmovanju je bilo najhujši gozdni prekršek tihotapljenje lesa na območje drugega gospostva.⁶¹ Za preganjanje takšnega prestopnika je Rudež skrbno zbiral dokaze. K akterju takšnega prekrška, Oražnu, je poslal tri gozdne hlapce, da bi ugotovili, koliko je bilo resnice v ovadbi, da je vozil že eno leto v Kočevje les za prodajo. Uslužbenci so ugotovili, da je ta dan odpeljal 300 lopatic za mlinska kolesa, ki jih je kupil kočevski mlinar. Ko so francoski upravitelji stopili do mlinarja, so izvedeli, da je res kupil nekaj lopatic za mlinska kolesa in tudi 10 desk, poleg tega pa je osumljeni že prej prodal 2 vozova desk. Po tej obsežni preiskavi mu niso več zaupali, da ne bo prodal še tistih desk, ki so jih čez nekaj dni po podrobnem pregledu našli pri njem. Zato so jih zaplenili in takoj prodali.⁶² Čeprav bi lahko Oražen za svoj težek policijski prekršek dolgo sedel v zaporu, so ga v dobro njegove žene obsodili le na 48-urni pripor. Ta bi bil lahko daljši, a so mu raje naložili še deset udarcev s palico. Za povzročeno škodo so mu dodali še škodni nadomestek v višini 17 goldinarjev.⁶³

Ribniško gospostvo je preganjalo tudi gozdne prekrške, ki so neposredno nasprotovali določilom gozdnega reda. Taka dejanja so posledično zmanjševala vrednost gozda. Te negospodarne načine ravnanja z gozdom je pravo razdelilo na tri kategorije: na gozdu neprimerne obrtne obrate, na uničevanje podrasti in na uničevanje gozda s pretirano izrabo posrednih gozdnih proizvodov (npr. paše).⁶⁴ Veliko prekrškov je izvedlo več ljudi skupaj. Med obtoženimi je moč najti nekaj storilcev, ki so dvakrat pripravljali nove kole za ograde, v katerih se je pasla živina. Sodbe so bile stroge in tudi ograjo, ki je bila že postavljena, je bilo treba podreti.⁶⁵ V nasprotju z določili gozdnega reda je bilo tudi kleščenje drevja, verjetno za steljo, kar je prineslo pripor mlinarju in kajžarju.⁶⁶ Kljub številnim obsodbam v opomin drugim so se prekrški ponavljali, četudi je bilo kakšnega kršitelja vsaj malo strah. Kmet, ki je nabiral bukove veje, verjetno z žirom, da bi nahranil svoje prašiče, si tako ni upal priti na urad. V njegovem imenu se je na nevednost škodljivosti tega početja izgovarjala njegova žena, ki je tudi v njegovem imenu dobila kazen.⁶⁷ Brez obotavljanja je bila kaznovana nemarnost štirih kmetov, ko jim je ob vročini in poletni suši ušel

ogelj, ker so kurili posekano mlado drevje. Prebrisani kmetje so ušli in ogenj sta pogasila šele župan in gozdni hlapec, Rudežovo jezo pa šele dosojeno nadomestilo za škodo. Na gospostvu Ortnek pa je komisija med gozdnimi prekrški ugotovila še puščanje vej v gozdu in pašo koz.⁶⁸

Del zasluga za kaznovanje prekrškov po določilih gozdnega reda so imeli izšolani gozdarji. Prav hitro so nastopili proti gradnji nove ceste. Vse se je začelo na binkoštno nedeljo leta 1828, ko so se po stari navadi zbrali vsi gospodarji iz Zamosteca. Razpravljali so o skupnih zadevah soseske. Na županov predlog so se odločili narediti novo cesto, ker so začeli na tisti, ki jo je dotlej uporabil kdo izmed vaščanov, za prevoz lesa zaračunavati kazen. Z dobrim izgovorom, da so popravili le del poti, čez katero se je pred časom "prikradla" nova ograda, so opravičili svoje početje pred nadrejenimi. Nihče jim ni mogel oporekati, da niso imeli nepotrebnega dela, ko so morali ob ogradi raztovoriti les, ga zvaliti po pobočju in nato znova natovoriti. Resnični motiv "obnavljanja" poti pa je bil, da je ta pozabljena pot pripeljala do čisto nove poti, ki je peljala po poljih vse do vaških hiš. Hvalevredno idejo iz ust vaškega zastopnika so vaščani hitro pograbili in se z vso vnemo lotili dela. Še isti dan so prinesli potrebno orodje in ob pašniku posekali moteče "slabe" bukve ter speljali pot. Pot, ki bi jo morala dovoliti tako lastnik kot gozdni urad, je predstavnik soseske poklicala na zagovor. Župan se je izgovarjal, da je bila to ideja vseh prebivalcev in da v bistvu ni šlo za novo pot, za katero bi moral vedeti lastnik.⁶⁹ Ker se o tem prekršku ni ohranil sodni protokol, lahko kazen samo predvidevamo, saj je imelo po dolnjeavstrijskem gozdnem redu pričevanje zaprisežnega gozdarja moč dokaza.

Posebej so bili oglobljeni vsi, ki so si brez odkazila prilastili les za gradnjo. Natančnemu očesu gozdnega čuvaja ni ušla ne nova lesena hiša, ki prej ni stala, ne nekaj dragocenih hrastov in tudi ne 21 smrek za izgradnjo skednja. Čeprav se je kmet Jernej Vončina hotel izmazati z izgovorom, da je zgolj odpeljal dve lepi bukvi, ki ju je našel v gozdu, je bil spoznan za krivega kraje stavbnega lesa.⁷⁰ Še kmet, ki je prodal menda 15 let star pod, je bil poklican pred sodnika. Les za stavbe je bilo treba varovati, saj je imela večina hiš v Ribniški dolini še "kratko življenjsko dobo". Le Ribnica in Žimarice sta se lahko pohvalili prva z veliko in druga z nekaj kamnitimi hišami. Te hiše niso bile več tako odvisne od moči požara, ki je vsake toliko ogrozil posamezno vas.⁷¹

⁶¹ Prav v času francoske uprave so bili sodni registri polni postopkov zaradi gozdnih prekrškov (Britovšek, *Razkroj agrarne fevdalne strukture*, str. 110).

⁶² AS 774, šk. 19, zaslišanje 1811.

⁶³ AS 774, šk. 19, zaslišanje 1811.

⁶⁴ Schopf, *Die Forstverfassung*, III. del, str. 54.

⁶⁵ AS 774, šk. 19, prijave 1811 in 1815.

⁶⁶ AS 774, šk. 19, prijave 1808.

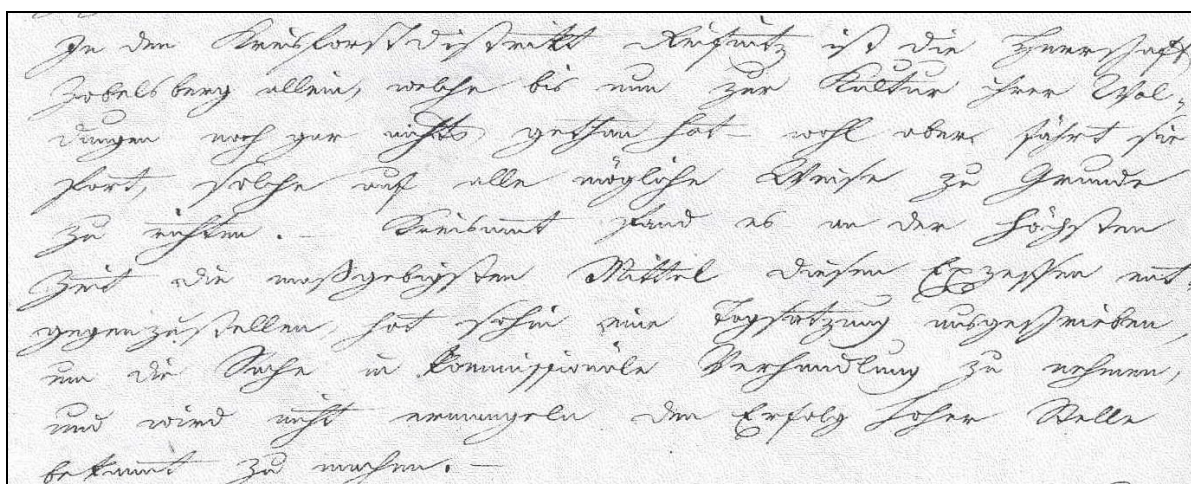
⁶⁷ AS 774, šk. 19, prijave 1821.

⁶⁸ AS 675, fasc. 14, gozdni prekrški, 1793.

⁶⁹ AS 774, šk. 17, proces 1828.

⁷⁰ AS 774, šk. 19, zaslišanja 29. 11. 1822.

⁷¹ Prim.: *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, 1. del.

Poročilo gozdnega komisarja 1821 (AS 533, w/3)

Svojevrsten primer tihe tolerance je bilo prodajanje lesa v Ribnici. V to trgovino je bilo vpletenih kar nekaj oseb in čeprav bi se njihovo početje zlahka jemalo kot krajo, so se kmetje za takšna dejanja le malokrat zagovarjali pred sodiščem. Ob večjem številu prijav tovrstnih prekrškov pa lahko najdemo le enega kmeta, ki je bil obsojen zaradi prodaje dveh sežnjev drv in ga je kazen spravila ob prostost za 42 ur.⁷²

Svojevrsten konflikt med višjimi in nižjimi stanovci so bili interesi v kmečki obrti, ki je v dolini pomenila največjo vrednoto. Prebivalci so imeli ustaljene navade in področja, kamor so hodili po les za svoje lesene izdelke – lesenino. In tudi na tem področju je s prepovedanimi gozdnimi deli in z odkazovanjem drevja posegel Rudež ter naletel na močan odpor. Glavni lesni proizvod so bila rešeta, ki so bila sestavljena iz dveh delov. Za njihovo dno so potrebovali "palice" (3 – 5 čevljev dolge leskove palice), ki so jih potem kolili. S tem postopkom so iz njih dobili tanke ostružke ali vitre. Leskovino za vitre so nabirali "v Griči" (tako so imenovali hrib Malo goro) ali pa so jih kupovali na Kočevskem in to ni zanimalo spora z zemljiškim lastnikom.⁷³ Resnični problem in posledično tudi gozdne prekrške so zanetili obodi za rešeta. Za te so obodarji potrebovali čimbolj ravno jelko ali smreko,⁷⁴ kar so vedeli tudi gozdni hlapci, ki so na takšne prekrške budno pazili. Kljub plačilu za les jim gozdni hlapci niso označili prefinjenemu okusu zadovoljivih smrek, ki bi se lepo cepile. Primerna drevesa so rasla le v gostih in zavarovanih globokih dolinah in vrtačah v gozdovih na Veliki gori in Mali gori, kjer pa je bila sečnja prepovedana. Obodarjem ni preostalo drugega,

kot da so drevesa izmaknili naskrivaj. Ko so se po srečanju z gozdnim hlapcem zglasili na okrajnem uradu, so ti obrtniki plačevali visoke odškodnine prav zaradi prepovedi sečnje. Sto let pozneje, ko je v dolini gospodarila druga država, je bil tak les še enkrat dražji.⁷⁵ Včasih so se obodarji izmuznili neopaženi, ker so les potrebovali šele na jesen, saj se je večina obrti odvijala v zimskih mesecih. Septembra 1808 je gozdni čuvaj prvič prijavil, da je nekdo posekal les za obode.⁷⁶ Leta 1811 je na Mali gori za rešeta padlo 10 dreves in kmet, več obrti, je iz njih napravil 15 sežnjev uporabnega lesa.⁷⁷ Do oboda, ki bi nastal iz teh debel, je bilo potrebnih še kar nekaj korakov. Obodar je moral debela sežagati v kercle in potem le-te razklati v drobne dilce, ki jih je ukrivil. Iz desetih ukrivljenih dila je nato nastal kolač, a za krog in obod je moral obodar 6 takšnih kolačev sestaviti skupaj.⁷⁸ Kljub zapletenemu postopku je naš kršitelj olajšal svojo mošnjo za 10 goldinarjev. Mogoče so les za rešeta potrebovali tudi tisti, ki so posekane jelke skrili po hišah in zato dobili predvsem moralno kazen: en močan udarec za deset skritih mladih jelk ali 6 ur v okovju za eno posekano jelko.⁷⁹

Ko je Rudež prepovedal sečnjo v nekaterih gozdnih delih, kjer so imele pravico do sekanja lesa tudi določene soseske, so po njegovem mnenju prebivalci spoštovali prepoved, čeprav so kljub temu kaznovali nekaj kršiteljev. Potem pa je prišlo do preobrata. Ko so hlapci trojici kmetov odvzeli sekire, so ti tožili Rudeža in tožbo dobili. Še več: sodnik je v sodbi ukazal, da Rudež ne sme motiti kmetov in njihovega dela na gozdnih posestvih. Prebivalci te skupnosti so zato začeli jemati pra-

⁷² AS 774, šk. 19, evidenca 1809.

73 Lesar, *Ribniška dolina na Kranjskem*, str. 16.

74 Lesar, *Ribniška dolina na Kranjskem*, str. 17.

⁷⁵ Bras, *Ribnica, njena suha roba in lončarstvo*, str. 145.

76
— AS 774, šk. 19, prijave 1808.

77 AS 774, šk. 19, evidenca 1811.

78 Lesar, *Ribniška dolina na Kranjskem*, str. 18.

79 AS 774, šk. 19, prijave 1821.

vico do sekanja lesa po ius ligandi kot dokaz, da je ta posest njihova – soseskina⁸⁰ in da jih zato ne omejuje nobena prepoved zemljiškega gospoda, še posebej pa ne oznaki "prepovedano sekanje" in "gospodu pridržan gozd". Ti besedni zvezi sta kmetom sporočali, da v tem gozdu nimajo kaj početi. Prepovedi zemljiškega gospoda so pri prebivalcih zgolj utrdile zavest, da je sporni gozd njihov in da so prepovedi nične. S potrditvijo te informacije je prebivalce "pomiril" še zaupnik vasi, ki se je po procesu posvetoval z lokalnimi avtoritetami: sodnikom in mairom, ki sta mu oba zagotovila, da je v soseskinem gozdu sečnja dovoljena.

Leta 1813 so vaščani brez prijave "pravemu" lastniku vdrli v prepovedane gozdove in čez polje v njih grdo posekali veliko mladih dreves. Po prijavah gozdnih hlapcev je ribniški gospodar takoj začel pritiskati na sodne mline. Zakrnelo sodstvo je šlo na roke kmetom, saj je komisija, ki je po pravilih preiskala tako velike prekrške, na kraj dogodka prišla šele po enem letu. Komisijo je po uradni dolžnosti imenoval novomeški kanton in v njej sta bila tudi dva vaščana. V vasi so še po letu dni našli veliko posekanih dreves, nekateri vaščani pa so jih že tako "pospravili", da jih ni bilo več moč popisati. Drevesa so bila namenjena predvsem izdelovanju lesenih izdelkov in komisija je lahko popisala le kupe ležečih drv. Seveda so del lesa porabili tudi za kurjavo in tako je bilo dela "plena" deležno tudi župnišče. V zapisniku, ki je služil lastniku, da je lahko sprožil sodni postopek, je bilo popisanih približno 85 posekanih dreves.⁸¹ Za to dolgo birokratsko vojno z mlino na veter Rudež ni našel prijazne besede: *"Te zapisnike, ki vzamejo ljudem toliko dni, celo tednov in ki ponavadi šele po mesecih, celo letih dosežejo rezultat, bi bilo treba ukiniti. Rezultat ostane nujno brez opaznejšega učinka, ker na ta prekršek nihče več ne pomisli."*⁸² S tem so se strinjali tudi kranjski deželni stanovi, saj so leta 1836 v svojem predlogu novega gozdnega zakona določili najdaljši rok, do katerega je okrajna gosposka morala imenovati komisijo.⁸³ Komisija s preiskovalnimi vprašanji *"in loco"*, torej v najbližji vasi, ni ugotovila drugega kakor to, da med vaščani ni človeka, ki bi o storjenih prekrških kaj vedel, in potrdila, da se je prekršek res zgodil.⁸⁴

Na zaslišanju so izbrani predstavniki vaščanov zagovarjali vse storilce s trditvijo, da je začel gospod s prepovedmi na njihovem gozdnem delu na Mali gori.⁸⁵ Ob koncu procesa je francoski sodnik

zaradi že stoletja starega dejstva, da morajo vaščani svojo potrebo naznaniti lastniku ali gozdni upravi, razsodil v prid Rudeža. Kajti šele po poseku označenih dreves bi dobil les pravno novega lastnika. Proces se je končal tako, kot je narekovala politika francoske države. Po njenem pojmovanju je bila država tista, ki je morala skrbeti za pravice privatne lastnine in ki je morala skrbeti tudi za ohranjanje in gospodarjenje z gozdovi. Kazen ni bila čisto nič vzgojna, je še mnogo pozneje menil Anton Rudež: *"Kmetje so bili srečni, da so se tako dobro izmazali v zadevi, ki je povzročila veliko podrobnih preiskav in toliko pisanja in ki je vzela tako veliko časa, da so zagotovo pričakovali kaj veliko hujšega."*⁸⁶ Naložili so jim namreč povrnitev gozdne škode in sodnih izdatkov ter jih za tri dni priprli.⁸⁷

Pri velikih posekih drevja na prepovedanih gozdnih delih je bil v igri tudi zaslužek, kar dokazuje naslednji primer. Goričani so posekali 61 dreves, ki so jih na žagi razžagali v tramove. Njihovega dejanja številčno mnogo šibkejši gosposki hlapci niso mogli preprečiti. Kolektivni prekršek Goričanov so rešili z zaplembo vseh tramov in debel, tudi tistih, ki so bili na žagi v Kočevju in so jih morali pripeljati nazaj. Z njimi se seveda do izreka sodbe ni smelo početi ničesar.⁸⁸

Gozdovi, v katerih naj bi po novem sekali vaščani, so bili bolj oddaljeni in prebivalce je bilo zagotovo strah "ravbarjev", katere bi lahko nehote zmotili. O njih so leta 1798 takole pisale Lublanske novice: *"Ponedeljek se perkasejo okoli Ribnice in okradejo eno samotno hisho per cesti. Pravio, de she sedaj per S. Anni nad Ribnizo gnezdo imajo."*⁸⁹ Rudež je bil seveda drugačnega mnenja kot prebivalci, saj naj bi bile nove gozdne ceste dobro "zdravilo", ki bi iz ribniških gozdov pregnalo "ravbarje".⁹⁰ K nejevolji vaščanov je zagotovo veliko prispevalo to, ali so bila drevesa blizu vasi in poti in ali je bil teren takšen, da se je drevesa posekalo brez večjega truda.

Brez krčevin⁹¹ ni mogoče kmetovati

Posebno poglavje v kršenju gozdnega zakona je bilo širjenje lazov. Proti izsekavanju gozda je s posebnimi okrožnicami nastopila država, ker je vedela, da bodo nekateri zemljiški gospodje kaj malo naredili za odpravo tovrstnih podložniških

⁸⁰ AS 774, šk. 18, 8. 2. 1813.

⁸¹ Ibidem.

⁸² AS 774, šk. 26, poročilo...

⁸³ Valenčič, *Slovensko gozdarstvo*, str. 317.

⁸⁴ AS 774, šk. 26, poročilo...

⁸⁵ AS 774, šk. 19, 10. 5. 1813.

⁸⁶ AS 774, šk. 26, poročilo...

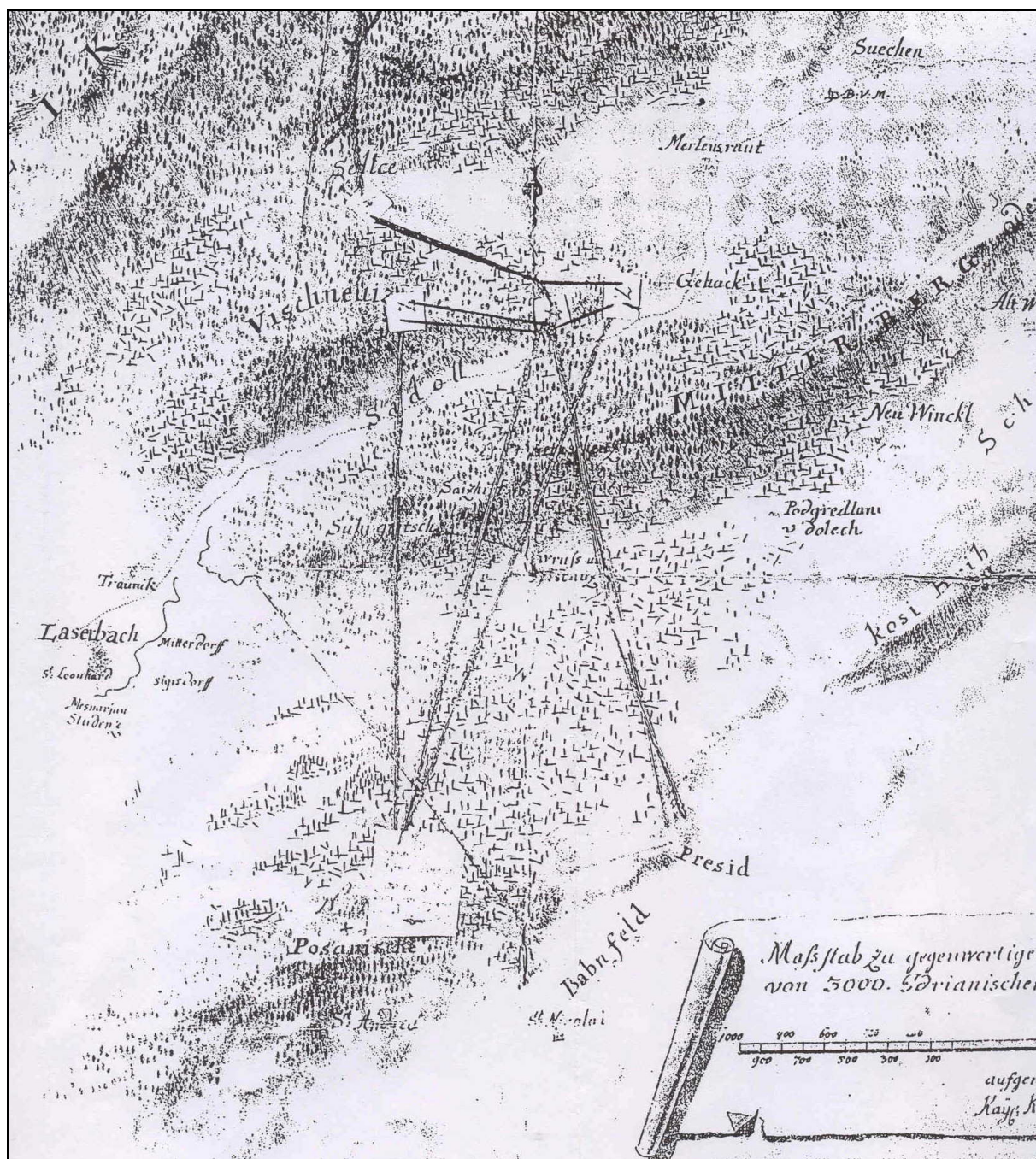
⁸⁷ Prav tam.

⁸⁸ AS 774, šk. 18, 13. 11. 1813.

⁸⁹ *Ljubljanske novice*, 7. junij 1798.

⁹⁰ AS 771, šk. 26, poročilo...

⁹¹ Izraz se po SSKJ uporablja za posek gozda, ki je bil storjen pred kratkim. Beseda lazi namreč zaznamuje travnike, ki so bili nekoč pridobljeni s krčenjem gozda.

Na zemljevidu spornih meja je označen opustošen gozd (AS 774, šk. 18)

praks. Lazi so bili ključni problem v gozdni politiki, ki je stremela k temu, da ohrani čimveč gozda. Ponekod so okrožni uradi na določenih področjih dovolili krčenje gozdov, če je bil teren za sečnjo neprimeren.⁹² V novomeškem okrožju ni bilo izjem. Kljub temu sta Rudež in njegov zemljiško-posestni sosed Kočevje zaračunavala dajatve

za laze oziroma pobirala desetino⁹³ od tako nastalih polj. Na problem slabih pašnikov, na katerih ni bilo dovolj dobre krme, so opozarjali upravitelji že

⁹² AS 533, fasc. W/3, 24. 3. 1785.

⁹³ V začetku 18. stoletja so se v ribniških urbarjih pojavili dohodki za nove laze in ker so ti dohodki konec stoletja od tam izginili, je D. Juričič (Juričič, *Urbarni gospostva Ribnica*, str. 114) zaključila, da so bili lazi priključeni posestnim enotam. Rektifikacijske pole (AS 774, šk. 8) pa dokazujejo, da je še naprej obstajala dajatev za nove laze.

v terezijanskem katastru,⁹⁴ saj so kmetje večino živine spomladi pasli v sosednjih gospostvih, poleti pa na travnikih, ki bi jih morali kositi. Sto let pozneje se način paše še vedno ni spremenil, saj je bilo malo kmetov, ki bi živino redili v hlevu.⁹⁵ Rudež je zato zahteval, da bi natančno določili meje med ogradami in gozdovi; te pa bi morale ostati nespremenjene. Trdil je, da je kmetom le do pašnikov in jim ohranitev gozda ne pomeni veliko.⁹⁶ Na bornih pašnikih je krme hitro zmanjkalo in najlažje je bilo kmetom posekati še malo gozda. Tak način gospodarjenja so še posebej radi prakticirali v soseski Ravne, zato ni čudno, da so gozdni hlapci v enem letu našli kar 19 novih krčevin.⁹⁷

Ko so prebivalci Raven leta 1788 naredili nov laz, so prišli v spor z lastnikom gozda. Spor je gospodstvo, ki so mu podložniki pripadali, končalo z ugodno poravnavo, ki je gospodstvo Ortnek primorala, da je Ribnici plačeval 6 goldinarjev činža za laze, saj so bili novi travniki priključeni k posestni enoti ortneških podložnikov.⁹⁸ Seveda so bili to še časi, ko je Anton Rudež sam upravljal s sodstvom gospodstva, čeprav ga je zakupna pogodba obvezovala, da je ravnal v skladu z obstoječimi zakoni in odredbami.⁹⁹ Prebivalci na Ravnah so še naprej ravnali z zemljo v skladu z navadami in tradicijo ter tako doživeli pravi "lov na čarovnice" oziroma na tiste, ki so delali krčevine. Francoski mair je za zgled ostalim leta 1805 obsodil 8 povečini ribniških podložnikov. Ti so po navedbah sodnega zapisnika posekali in požigali drevje ter s tem povzročili ogromno škodo različnim delom gozda. Malo je verjetno, da so na tako različnih krajih naredili poseke brez pomoči sovaščanov. Drevesa očitno niso mogla biti debelejša od debelejšega leskovega grma, saj bi jih drugače uradniki težko našli kar 637 pri samo enem kmetu. Kazen 6 krajcarjev po drevesu je tako v prazno blagajno¹⁰⁰ nove francoske uprave prinesla povprečno 14 goldinarjev in 27 krajcarjev.

Ker so na Ravnah še naprej čistili z mladimi drevesci in grmovjem zarasle parcele,¹⁰¹ ki so jih nekoč uporabljali za pašnike, njihovega ravnanja ni uspela preprečiti nobena oblast. Pašniki so bili slabi in njihovo menjanje je bila ustaljena navada. Trije novi prestopniki so pred sodnika prišli že leta 1815.¹⁰²

Problem delanja krčevin je bil povezan tudi s problemom lastništva.¹⁰³ S širjenjem pašnikov v gozd so se v organiziranih soseskah izgubljale sledi in dokazi, da je bila zemlja graščinska.

Upiranje prebivalcev in organi nadzora

Prebivalci doline so se novemu policijskemu nadzoru upirali. Hkrati so se hoteli na zelo različne načine izogniti pričakovani kazni. Prvi osumljenci za gozdne prekrške so se pred izpraševalcem zagovarjali precej nerodno in namesto da bi si omilili kazni, so svoje dejanje priznali in sodniku olajšali delo. Ko so leta 1801 zaslišali kmete zaradi ustvarjanja novih krčevin, je eden od zasačenih kmetov upal, da ne bo obsojen, ker je bil pred sodiščem prvič in ker je obljubil, da ne bo več krčil gozdov.¹⁰⁴

Nekajletna praksa je gozdne sekače naučila, da je soočenje z gosposkim hlapcem napoved bližajoče se kazni. Zato so se na sodišču sklicevali na nevednost za prepoved vse do trenutka, ko jih je o njej "poučil" gozdni hlapec. Še najbolje jo je na sodišču odnesel tisti, ki je trdil, da je les, ki ga je videl hlapec, last drugega zemljiškega gospoda. Kršitelji gozdnega reda so se izgovarjali tudi na stare laze, kjer naj ne bi bilo več dreves, da bi jih posekali. Bolj prebrisani so vedeli, da lahko neovirano pobirajo le veje, ki jih je odlomil veter, in zato so sodnika vneto prepričevali, da so pobirali le tak les. Zaradi strahu pred kaznimi pa so vseeno raje sekali ponoči ali takrat, ko ni bilo v bližini gozdnega hlapca.

Večina prestopnikov je kljub strahospoštovanju¹⁰⁵ do oseba zemljiškega gospoda zagovarjala predstave, ki si jih je ustvarila do gozda in ki so prišle v konflikt z miselnostjo tistih, ki so imeli privilegij upravljanja z mehanizmi represije. Podoben odnos kot do prepovedi v gozdu so imeli nižji sloji tudi v odnosu do pravice do lova in ribolova. A to je že predmet analize druge raziskave. Prebivalce vasi ob vznožju Velike gore grožnje s kaznijo niso prestrašile, saj so bili prepričani, da odhajajo gospodarit na svojo zemljo. Še gozdni komisar je poročal okrožnemu glavarstvu, da so na tej gori pogosti gozdni prekrški in to celo v prisotnosti gozdnih čuvajev.¹⁰⁶ Poleg sklicevanja na lastništvo, ki je bilo značilno za nekatere soseske, so se kmetje sklicevali še na stare pravice in so svoja dejanja na sodišču razlagali s pravico do "nujne potrebe". Na tradicionalno predstavo o svojih pra-

⁹⁴ AS 774, šk. 3, Tabell 1752.

⁹⁵ Lesar, *Ribniška dolina na Kranjskem*, str. 14.

⁹⁶ AS 774, šk. 26, poročilo...

⁹⁷ AS 774, šk. 8, računske priloge 1816.

⁹⁸ AS 774, šk. 16, poravnava 1788.

⁹⁹ AS 774, šk. 1, zakupna pogodba 1787.

¹⁰⁰ Britovšek, *Razkroj agrarne fevdalne strukture*, str. 110.

¹⁰¹ Tako so svoje krčenje podložniki opravičevali na sodišču že leta 1771 in še mnogokrat pozneje (prim.: AS 774, šk. 18 in 19).

¹⁰² AS 774, šk. 19, zaslišanja 1815.

¹⁰³ Prim.: Maček, *Hansjörg Küster, Geschichte des Waldes*.

¹⁰⁴ Prav tam.

¹⁰⁵ Lesar, *Ribniška dolina na Kranjskem*, str. 22.

¹⁰⁶ Gozdni komisar je pohvalil odločitev gospodstva za prepoved sečnje, saj je v tem gozdu opazoval najboljše smreke daleč naokoli (AS 533, fasc. W/3, instrukcija 1822).

vicah opozarjata dva kršitelja, ki sta oporekala, da bi prepoved sekanja lesa veljala za stavbeni les, ki sta ga potrebovala za svojo hišo.¹⁰⁷ In vsi prestopniki so bili prepričani, da te potrebe ni bilo treba prijaviti. Tisti, ki so imeli to smolo, da so jih zalotili gozdni hlapci, so bili prepričani, da jih množičnost pojava gozdnih kraj ne zavezuje k plačevanju globe, saj bi jo morali drugače plačati praktično vsi prebivalci doline. Mlinar pri Sodražici, ki je posekal 20 dreves, je pribil: *"Prepoved pustošenja gozdov mi je znana, samo upam, da ne bom dobil kazni, kajti nisem samo jaz sekal lesa."*¹⁰⁸

Na sodišču je najti tudi posameznike, ki jim je pogovor z zasliševalcem nagnal veliko strahu v kosti. Tako je nek tržan večkrat ponovil, da ni storil omenjenega prekrška, saj ga je bilo strah, da bo s priznanjem izgubil vse svoje premoženje.¹⁰⁹ Če poiščemo še nekaj podatkov iz ljudskega izročila, potem je za prebrisanega in spoštovanja vrednega prestopnika v luči nižjih slojev veljal vsak, ki se je izmuznil "krajžcu"¹¹⁰ na sodnem zapisniku, ki je dokazoval njegovo krivdo. Takšnih ni bilo prav dosti, saj je mnogo prestopnikov ob prihodu h "gospodu" izgubilo ves uporniški pogum in tudi prepričanost o svojih pravicah, ki sta jih prej gnala v prepovedano sekanje.

Veliko več poguma so imeli kmetje ob srečanju z gozdnimi hlapci. Ob zakoreninjenosti različnih oblik nasilja v vaški družbi ni bilo nič nenavadnega, da so ga bili deležni tudi gozdni hlapci. Še dobro so jo odnesli, če so jih gozdni kršitelji obsuli s psovskami in jim prepovedovali dostop v njihove ograde. Najbolj goreči so, še posebej če jih je bilo več na kupu, gozdnemu hlapcu po ruvanju in psovanju celo s sekirami uničili sukno.¹¹¹ Nekateri so čuvajem grozili tudi s pestmi.¹¹²

Ko so hlapcem pošle moči za lov na neposlušne kmete, so se zatekli k skrajnim sredstvom. Odvzemi dragocenega orodja (predvsem sekir in verig) so hlapcem večkrat služili kot dokaz kaznivega dejanja. Nekoč pa so odvzeli celo vole in voz.¹¹³ *"Na kraju N. je gozdni čuvaj zalotil kmeta N.N., ki je posekal 5 kolov in jih naložil, da bi jih odpeljal domov. Kot dokaz prekrška na gozdnem uradu je gozdni čuvaj vzel verigo."*¹¹⁴ Čeprav po veljavni zakonodaji ne bi smeli odvzeti lastnine, ribniškega sodnika takšna praksa hlapcev ni motila.

Paleta gozdnih prekrškov se je raztegnila od kolektivnega prekrška vaše srenje do posamez-

nikov, ki so se ukvarjali s specifičnim poklicem in vse do tistih najrevnejših v vaški srenji, ki so bili na robu legalnih pridobitniških praks. O socialnem statusu posameznih gozdnih kršiteljev izvemo iz sodnih protokolov ali iz prijave gozdnega hlapca, čeprav je bil ta podatek v prijavi redek. Če že, so gozdni hlapci največkrat zapisali, da gre za mlinarja ali kajžarja. Vsaj pri slednjih je slutiti, da ti zaradi svojega statusa niso bili udeleženi pri pravicah soseske, ki je lahko sekala v določenem gozdnem delu. Najti je še poklice glažutarja in vinotoča ter nekaj tržanov, nekajkrat pa iz dokumentov izvemo, da so bili zaloteni kmetje. Ribniški lastnik je bil posebej jezen na mlinarja, ki je posekal hruško, ker je bila domnevno na njegovi posesti, in sodnik mu je zanj zaračunal mastno odškodnino štirih goldinarjev.¹¹⁵ Ribnico je od tipične kmečke družbe razlikovalo samo dejstvo, da se je večina kajžarjev ukvarjala s trgovino, kar je pomenilo, da so se v času prodaje na tujem umaknili nadzoru lokalne srenje. V Ribnici so se kajžarji vsega osemkrat zagovarjali za gozdne prekrške, kar je bilo le enkrat več, kot so to počeli mlinarji, ki jih je bilo v dolini precej, in tudi ti so večkrat potrebovali les za obnovo mlina. Socialno tipični primer prestopnikov so bili mladi ljudje, ki so se z odraslostjo morali izločiti iz gospodarstva rojstne hiše, ki ponavadi ni imela dovolj rodovitne zemlje, potrebne za preživetje razširjene družine. Andrej Oberstar je bil najprej najverjetneje hlapec pri enem od kovačev v dolini in je zanj kuhal oglje, ki ga je ta potreboval za svojo obrt. V trenutku prijave in zaslišanja pa je kuhal oglje zase, saj izpraševalcu ni hotel povedati imena kovača, pa četudi se je skliceval na njegovo pravico do kuhanja oglja. Med posebej "delomrzne" ljudi je Rudež prištel Antona Peruška, ki so ga pri 17-tih letih obsodili kraje lesa, ki ga je razsekal in skril pod streho. Pozneje se je začel ukvarjati s kuhanjem oglja. Kot izkušenega mačka ga pri tem početju očitno niso več ovirale ostre besede gozdnega čuvaja, saj je bil pri njem kar trikrat.¹¹⁶

Rudež je bil še vedno prepričan, da ostane veliko gozdnih prekrškov neodkritih, kar je samo podpiralo vaščane pri njihovem početju: *"Distriktni gozdar je prijavil, da se je na tem ali onem kraju uničevalo gozd, ne da bi navedel, kdo je bil storilec. Podobne prijave od tega ali onega gozdnega čuvaja o zaloteni prekrških so pogoste, še preveč pogoste, in seveda brez navedbe storilca, da bi se ga lahko kaznovalo za prekršek."*¹¹⁷ Zagotovo so bili prav neodkriti gozdni prekrški tisti, ki so še vzdrževali raven občasnega nasprotovanja zemljiškemu gospodu. To nasprotovanje se je v času

¹⁰⁷ AS 771, šk. 19, zaslišanje 1808.

¹⁰⁸ Prav tam.

¹⁰⁹ AS 771, šk. 19, zaslišanje 1819.

¹¹⁰ Lesar, *Ribniška dolina na Kranjskem*, str. 22.

¹¹¹ AS 774, šk. 19, prijave 1822.

¹¹² AS 774, šk. 19, prijave 1808.

¹¹³ AS 774, šk. 19, 25. 10. 1822.

¹¹⁴ AS 774, šk. 26, poročilo...

¹¹⁵ AS 774, šk. 19, 8. 5. 1820.

¹¹⁶ AS 774, šk. 23, korespondenca 1830.

¹¹⁷ AS 774, šk. 26, poročilo...

francoske uprave, najhujše krize trgovine v obravnavanem obdobju v dolini, odrazilo v individualnih in kolektivnih prekrških ter še posebej v dveh procesih, v katerih so bili tožeča stranka kmetje: prvič je šlo za neupravičeno tlako in drugič za odvzem sekir.

V začetku dvajsetih let 19. stoletja je imelo gospostvo Ribnica zaradi prepričanja, da je več gozdnih prekrškov tam, kjer ni stalnega nadzora gozdnih hlapcev, zaposlenih 6 gozdnih čuvajev.¹¹⁸ Ti so bili včasih še lovski čuvaji in nadzorniki mitnic.¹¹⁹ Gospostvo Ribnica je tudi po ukinitvi obeh gozdarskih služb pri upravnih organih ohranilo gozdni urad,¹²⁰ v katerem je moralo že zaradi naslova nastavitvi izšolanega gozdarja.¹²¹

Večino prijav prekrškov so prispevali gozdni hlapci in tako je bilo tudi leta 1821. Med 12-imi prijavami gozdnih prekrškov so Rudeževi hlapci prijavili kar 8 dejanj ali 66%. Investicija v gozdne čuvaje, za katero je leta 1814 porabil 44% vsega dohodka od odškodnin, se je lastniku zdela dobra.¹²² Po poznejših, verjetno pomanjkljivih podatkih je za plačilo hlapcev namenil le še 16% dobljenih odškodnin. Svojo nagrado sta za dobro opravljeno delo dobila še uradnik pri okrajnem uradu in neimenovani podložnik. Ta anonimnež je v upanju na nagrado poleg graščinskih hlapcev prijavil prekršek, saj ni poznal dolžnosti, da je to kot prebivalec monarhije dolžan storiti.¹²³ Do gozdnih čuvajev je imel Rudež zato čisto drugačen odnos, kot so ga imeli upravitelji državnega posestva Jurklošter na Štajerskem. Če so ti resnično plačevali le tistega gozdnega hlapca, ki je po hierarhični lestvici zavzemal mesto višjega hlapca (ober), so bili ostali trije hlapci zaposleni takorekoč "honorarno", saj s svojo plačo niso mogli kupiti več kot štirih mernikov pšenice.¹²⁴ Žaklje pšenice so ribniški hlapci dobili poleg plače v denarju. Na boljšem od omenjenih hlapcev pa so bili tudi v tem, da so imeli že od davna brezplačno pravico do lesa za svoje potrebe. Zagotovo so imeli ribniški hlapci veliko več dela kot jurkloštrski, saj so neprestano prijavljali gozdne prekrške. Stenflu je letno plačilo prineslo 20 mernikov krompirja, 3 mernike koruze in 9 mernikov prosa, milo ter 2 para nogavic.¹²⁵ Poplačan je bil še z dvema goldinarjema na mesec, nekaj denarja pa se je nabralo tudi od nagrad.¹²⁶

Izdatki so nastajali tudi zato, ker je Rudež kot pameten gospodar sledil mnenju, ki ga je v *Kundschaftsblattu* zagovarjal Entnersfeld. Ta je namreč menil, da je treba razdeliti denar, zbran s kaznimi za gozdne prekrške: ena tretjina naj bi pripadla oškodovancu, druga tistemu, ki je prekršek prijavil, in tretja uslužbencu, uradu ali kakšni drugi (državni) blagajni.¹²⁷ Ribniški lastnik je večino nadomestila za škodo razdelil med hlapce. Seveda je dobil najmarljivejši hlapec največ od kolača. Ta je bil zagotovo nastavljen po kriteriju pridnosti in sposobnosti,¹²⁸ na kateri je Rudež prisegal.

Popolne vaške solidarnosti pri preskrbi z gozdnimi dobrinami ni bilo, saj so na prelomu stoletja prav nekateri vaščani v zameno za brezplačen les prijavljali gozdne prekrške. Ti ovaduhi so poželi vso jezo sovaščanov, ko je Rudež z odločitvijo za drugačno gospodarjenje z gozdom sprožil konflikt z imetniki gozdnih pravic. Za večjo učinkovitost plačanih gozdnih hlapcev je v službo jemal še mlade fante (nekateri še niso bili stari dvajset let).¹²⁹ Vaške srenje so gozdne nadzornike takoj stigmatizirale in praktično izločile iz svoje sredine. V ljudski tradiciji se je ohranilo pričevanje, da je ostalo dekle, ki je navezalo stik z mladim gozdnim čuvajem, za vedno brez snubca iz vaške srenje in so se sanje o možu uresničile le, če se je poročila z gozdnim hlapcem.¹³⁰ Ko so hlapci zrl v oči sodnega pisarja, so kljub temu popustili pritisku sovaščanov in zato hitro "pozabili", koliko dreves je posekal storilec prekrška.¹³¹

Ko preganjanje prekrškov postane redkejše

Porast števila gozdnih prekrškov je zagotovo odraz procesov discipliniranja, še posebej ko so zemljiška gospostva dobila globo zaradi "negospodarnega" širjenja lazov in zaradi sečnje lesa brez prijave gosposkim uradnikom. Rudež je v svojem poročilu o novem gozdnem redu in obstoječih gozdnih praksah poleg discipliniranja ponudil še eno (sicer po njegovem prepričanju manj primer-no) rešitev za dvig gozdne kulture: gozdove bi predal po plačilu odškodnine v last podložnikom. Že terezijanski gozdni red je zahteval razdelitev skupnih gozdov ali gozdov obremenjenih z ius ligandi,¹³² Anton Rudež pa je pri takšni razdelitvi videl nekaj pasti: gozd bi bilo potrebno poprej razdeliti na revirje in ker ti ne bi bili niti enako kvalitetni niti enako dostopni, bi nekateri morali

¹¹⁸ AS 774, šk. 26, poročilo...

¹¹⁹ AS 774, šk. 8, računske priloge 1817.

¹²⁰ AS 774, šk. 26, zaslišanja od l. 1820 dalje.

¹²¹ Prim.: Schopf, *Die Forstverfassung*.

¹²² AS 774, šk. 19, evidenca 1814.

¹²³ Schopf, *Die Forstverfassung*, III. del, str. 212.

¹²⁴ Maček, *Gospodarjenje z gozdom na državnem gospostvu Jurklošter*, str. 220.

¹²⁵ AS 774, šk. 8, računske priloge 1812.

¹²⁶ AS 774, šk. 19, evidenca 1815.

¹²⁷ *Kundschaftsblatt*, 19. 10. 1776.

¹²⁸ Smole, *Gospodarski položaj*, str. 173.

¹²⁹ AS 774, šk. 11, nastavitvena odločba 1819.

¹³⁰ Notranjski muzej Postojna, ustni spomini Janka Katerna.

¹³¹ AS 774, šk. 19, zaslišanje 29. 11. 1822.

¹³² Smole, *Terezijanski gozdni red*, str. 67.

*Ribniški grad v času, ko so v njem domovali Rudeži
(Dnevnik Olge Rudež Kosler, str. 19)*

dobiti večje parcele kot drugi. To nehvaležno delo naj bi opravila država. V svojem elaboratu pa se ni dotaknil vprašanja, ali bi bili kmetje sploh sposobni odplačati svoje gozdne deleže.¹³³

Ko je začel v Ribnici gospodariti nov gospodar Jožef I., se je odločil za razdelitev gozdov med podložnike z odškodnino, novi lastniki pa so na svoja pleča dobili tudi plačevanje zemljiškega davka. V gozdovih si je nekdanji lastnik pridržal pravico do desetine, v primeru da bi začeli lastniki na podeljenih parcelah gojiti kakšno drugo katastrsko kulturo. Zemljiški lastnik si je ohranil tudi pravico do preganjanja gozdnih prekrškov, o katerih pa v tem času ne izvemo prav dosti. Novim lastnikom tudi ni pripadla pravica do lova v gozdu in v dobrobit divjadi so morali pri miru pustiti gozd od junija do septembra.¹³⁴ In zopet se je potrdila slutnja gospodarskih mislecev iz konca 18. stoletja, da bi lahko gozdovi zaradi interesa lastnika pravic do lova postali parki lovcev.¹³⁵

V Ribnici je pomembno mesto zavzela mala lesna obrt in nekoč je bilo treba začeti les kupovati, čeprav so viri o tem vprašanju skopi. Leskove palice so že v šestdesetih letih 19. stoletja kupovali prebivalci na sejmi, medtem ko so poročila molčala o kupovanju lesa za obode. Kupovanje obodov v drugih gospostvih je le mimogrede omenil Lesar in šele v času stare Jugoslavije najdemo prva poročila o kupovanju tega posebno kvalitetnega

lesa. Zaradi posebnih zahtev je vseeno moč slutiti, da so morali za les plačati neko odškodnino, tako kot so jo na prelomu iz 18. v 19. stoletje že plačevali njihovi sodobniki v drugih krajih.¹³⁶

Zaključek

V teh širših družbenih tokovih so nekateri zemljiški gospodje s spodbudo ugodnih mikro okoliščin uporabili gozdni zakon za osnovo krepitve svojega gozdnega gospodarstva, ki je v duhu absolutistične politike temeljilo na gozdni policiji. Na tem nivoju so se potrdili zaključki avstrijskega zgodovinarja Thomasa Winkelbauerja,¹³⁷ saj so bili ribniški podložniki kaznovani tudi zaradi uvajanja novih gospodarskih načel. Hkrati pa številne pobude in ukrepi na tem nivoju dokazujejo, da se ne sme termina "socialno discipliniranje" razumeti zgolj kot odnos "od zgoraj", torej kot poteze, ki jih je narekovala država. Gre prej za proces, v katerega so impulze pošiljali tudi ljudje "od spodaj". Takratna gozdna policija je tako temeljila na preganjanju in kaznovanju nedovoljenih gospodarskih praks in je bila še vedno v privatnih rokah, kar nasprotuje Foucaultovim trditvam o avtonomni oblastni mreži, ki je prežela družbeno telo predvsem s pomočjo novih represivnih organov.

¹³³ AS 774, šk. 7, računske priloge 1808.

¹³⁴ AS 774, šk. 1, 12. 3. 1834.

¹³⁵ *Kundschaftsblatt*, 5. 10. 1776.

¹³⁶ Prim.: Lesar, *Ribniška dolina na Kranjskem; Bericht über Heimarbeit in Österreich*; Rus, *Suha roba, brihtna Ribnica*.

¹³⁷ Scheutz, *Alltag und Kriminalität*, str. 23.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- AS – Arhiv Republike Slovenije
 AS 533 – Kranjska kmetijska družba (KKD), fasc. W/3.
 AS 675 – Gospostvo Ortnek, fasc. 14.
 AS 774 – Gospostvo Ribnica, fasc. 1, 2, 3, 7, 8, 11, 16, 17, 18, 19, 26, 30, 31, 32.

Notranjski muzej Postojna
 Ustni spomini Janka Katerna

LITERATURA

- Bericht über Heimarbeit in Österreich*, 2. del, Wien, 1901.
 Blasius, Dirk: *Kriminalität und Alltag. Zur Konfliktgeschichte des Alltagslebens im 19. Jahrhundert*. Göttingen, 1978.
 Bras, Ljudmila: Ribnica, njena suha roba in lončarstvo. *Kronika*, 40, 1982, št. 2, str. 144-151.
 Britovšek, Marjan: *Razkroj fevdalne agrarne strukture na Kranjskem*. Ljubljana : Slovenska Matica, 1968.
Dnevnik Olge Rudež Kosler. Utrinki iz slovenske zgodovine. Ribnica, 2001.
 Elias, Norbert: *O procesu civiliziranja*, 2. del. Ljubljana : CF, 2001.
 Foucault, Michel: *Nadzorovanje in kaznovanje*. O nastanku zapora. Ljubljana : Delavska enotnost, 1988.
Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. 2. del, Ljubljana, 1980.
Gozdni red za Ilirske province. Ljubljana : Gozdarski inštitut, 1989.
Gozdni red za spodnjo Avstrijo 1813. Ljubljana : Gozdarski inštitut, 1989.
 Granda, Stane: Rudež. *Enciklopedija Slovenije* 10, Pt-Savn. Ljubljana, Mladinska knjiga 1996, str. 309.
 Hobsbawm, Eric: *Primitive Rebels*. Studies of Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries. London, 1958.
 Juričič Čargo, Danijela: Urbarji gospostva Ribnica iz let 1621-1848. *Arhivi*, 20, 1996, str. 111-117.
 Kačičnik Gabrič, Alenka: *Problem servitutnih pravic na posestvu Snežnik*. Ljubljana : magistrsko delo, 2002.
 Korošec, Branko: *Gozdovi Slovenije skozi čas*. Ljubljana : Kmečki glas, 1993.
 Lesar, Anton: *Ribniška dolina na Kranjskem*. Ribnica, 1864.
 Maček, Jože: Gospodarjenje z gozdom na državnem gospostvu Jurklošter na prehodu iz 18. v 19. stoletje. *Zbornik Biotehniške fakultete*, 45, 1985, str. 215-223.

- Maček, Jože: Hansjorg Küster, Geschichte des Waldes, Von der Urzeit bis zur Gegenwart. *Zgodovinski časopis*, 53, 1999, št. 3, str. 433-434.
 Maček, Jože: Majda Smole: Terezijanski gozdni red. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 62, 1991, št. 2, str. 311-313.
 Müllner, Alfons: *Das Waldwesen in Krain*. Laibach : Separat Argo, 1902.
 Radkau, Joachim: The wordy worship of nature and the tacit feeling for nature in the history of German forestry. *Nature and Society in Historical Context*. Cambridge, 1997, str. 228-239.
 Radkau, Joachim: *Nature und Macht, Eine Weltgeschichte der Umwelt*. München, 2000.
 Rus, Jože: *Suha roba, brihtna Ribnica in široki svet*. Separat : Jutro, 7. septembra 1930.
Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787, 1. del. Ljubljana : Arhiv Slovenije, 1995.
 Scheutz, Martin: *Alltag und Kriminalität*. Oldenbourg : Wien, 2001.
 Schopf, Franz: *Die Forstverfassung, das Forstrecht und die Forstpolizei*. Wien, 1835.
 Skubic, Anton: *Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine*. Buenos Aires, 1976.
 Smole, Majda: *Graščina Ribnica*. Ljubljana : Publikacije Arhiva Slovenije, 1980.
 Smole, Majda: Gospodarski položaj ribniških podložnikov v začetku 19. stoletja. *Kronika*, 4, 1956, str. 170-173.
 Smole, Majda: *Terezijanski gozdni red za Kranjsko 1771*. Ljubljana : Gozdarski inštitut, 1985.
 Umek, Ema: Usmerjenost publikacij kranjske kmetijske družbe 1770-1790. *Kronika*, 15, 1967, št. 3, str. 149-151.
 Valenčič, Vlado: Dolenjski gozdovi v terezijanskem katastru. *Gozdarski vestnik*, 23, 1965, str. 61-64 in 24, 1966, str. 117-123.
 Valenčič, Vlado: O gozdarski politiki 18. stoletja, 1. in 2. del. *Gozdarski vestnik*, 15, 1957, str. 234-236 in 281-288.
 Valenčič, Vlado: Slovensko gozdarstvo v predmarčni dobi, 1. – 3. del. *Gozdarski vestnik*, 16, 1958, str. 285-288 in 313-322 ter 17, 1959, str. 55-61.
 Vilfan, Sergej: *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana : Slovenska Matica, 1996.

PERIODIČNE PUBLIKACIJE

- Wöchentliches Kundschaftsblatt*, 1775, 1776.
Ljubljanske novice, 1797, 1798.

ZUSAMMENFASSUNG

Ich habe kein Holz gestohlen, nur Äste gesammelt

(Über Ursache und Art der Verfolgung von Holzdiebstählen in der Herrschaft Ribnica/Reifnitz an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert)

Die Verfolgung von Holzdiebstählen kam zur Zeit der absolutistischen Bemühungen, Ordnung im Gesellschaftsleben zu schaffen, deutlicher zum Ausdruck. Der Staat trachtete damals danach, alle Bereiche des gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Lebens unter seine Kontrolle zu bringen. Zur Zeit des Absolutismus begannen die zentralen Behörden, das Monopol über die Steuereinhebung zu festigen und Steuerreformen durchzuführen. Diese wiederum hatten Tendenzen eines Wandels der Wirtschaftsbeziehungen im Bereich von Grund und Boden zur Folge. Der Staat und die Grundbesitzer setzten sich besonders für die Abschaffung überlebter Rechtsverhältnisse ein, mit welchen einzelne Grundstücke belastet waren. Die Reaktion der Verwaltungsstellen auf Verstöße der Grundherren war bis in das 19. Jahrhundert hinein ziemlich halbherzig und beschränkte sich lediglich auf Verwarnungen, während sich die Untertanen für Übertretungen oft verantworten mussten.

Im weiteren gesellschaftlichen Kontext nutzten einzelne Grundherren das Forstgesetz – angeregt durch das günstige Mikromilieu – als Grundlage zur Stärkung ihrer Forstherrschaft, die im Geiste der absolutistischen Politik auf der Forstpolizei beruhte. Zahlreiche Anregungen und Maßnahmen auf lokaler Ebene zeugen zugleich davon, dass der Terminus "Disziplinarverfahren" nicht nur als eine Maßnahme "von oben", also von staatlicher Seite zu verstehen ist. Es handelte sich vielmehr um einen

Prozess, an dem auch die Leute "von unten" beteiligt waren. Die Tätigkeit der damaligen Forstpolizei beruhte demnach auf Verfolgung und Bestrafung gesetzwidriger Wirtschaftspraktiken und befand sich nach wie vor in privater Hand.

Mietverträge, formale Ausbildung auch im Rahmen der Ackerbaugesellschaft und informelle Bildung bildeten eine Verflechtung von Erfahrungen und Umständen des Ribnicaer Verwalters und späteren Besitzers Anton Rudež. Von Bedeutung waren noch zwei Charakterzüge, und zwar die Arbeit, die er als höchsten Wert auffasste, wodurch er in einen Konflikt mit dem bäuerlichen Handel geriet, und die Überzeugung von der Wirkung bestimmter Strafen, die von Holzdiebstählen abhalten sollen.

Die wachsende Zahl der registrierten Holzdiebstähle ist zweifelsohne Ausdruck von Disziplinarverfahren, die aus wirtschaftlichen Interessen der Waldbesitzer eingeführt wurden. Sie nahmen beträchtlich zu, nachdem "unwirtschaftliche" Ausbreitung von Rodung und Abholzung ohne Anmeldung bei Beamten des Grundherrn strafbar geworden waren. Die grundherrschaftliche Forderung nach Anmeldung von Holzbedürfnissen war nach der bäuerlichen Auffassung etwas Undenkbare. Eine eingehende Analyse von Übertretungen in der Herrschaft Ribnica ergab, dass die Bauern wegen eigenwilliger Abholzung, also Abholzung, die nicht vorher von den herrschaftlichen Beamten bewilligt, oft aber auch bei diesen nicht angemeldet war, die meisten Bußgelder zahlten und dementsprechende Haftstrafen verbüßten. Individuelle Übertretungen oder Übertretungen kleiner Gruppen arteten in kollektive Aufstände und Übertretungen aus. Ein derartiger Aufstand ist auf die Überzeugung der Bauern zurückzuführen, dass die mit Servitutenrechten belasteten Wälder eigentlich Bestandteil der Gemeindegründe seien. Einige kollektive Übertretungen sind allein darauf zurückzuführen, dass man im Wald Verdienstmöglichkeiten witterte.